

УДК 338.432

*О. І. Сідляр,
асистент кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

СКЛАДОВІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

*О. І. Sidliar,
Assistant, Department of Enterprise Economics and Personnel Management,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University*

COMPONENTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY

У статті узагальнено теоретичні положень щодо суті поняття «сталий розвиток», визначено його застосування стосовно аграрного сектора економіки, охарактеризовано його основні складові. Встановлено, що вирішальну роль у сталості аграрного сектора і його окремих галузей є врахування та коригування впливів зовнішніх та внутрішніх факторів.

In the article are summarized theoretical statements and the essence of the concept «sustainable development», defined its use in relation to the agricultural sector and described its main components. Established, that main role in the stability of the agricultural sector and its individual branches is the consideration and correction of the impact from external and internal factors.

Ключові слова: *сталий розвиток, складові сталого розвитку, аграрний сектор, зовнішні та внутрішні фактори сталого розвитку аграрного сектора.*

Keywords: *sustainable development, components of the sustainable development, agricultural sector, external and internal factors of sustainable development of the agricultural sector.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Суспільство в ХХ столітті на шляху свого розвитку в багатьох сферах зіткнулося з поглибленням кризових явищ. У таких умовах виникла пряма необхідність формування нового світогляду, корекції спільних цілей і пріоритетів на основі обґрунтування нових цінностей. Концепція сталого розвитку в найближчому майбутньому може бути найбільш прийнятним засобом досягнення таких результатів. Сутність концепції полягає у встановлення необхідного балансу між задоволенням сучасних потреб суспільства та формуванням захисту інтересів майбутніх поколінь. До таких інтересів прийнято включати потребу в безпечному та сприятливому довкіллі, що набувають дедалі більшого значення.

Щодо масштабу даного кола проблематик варто зауважити, що вони мають загальнопланетарний характер, проте вирізняються особливостями вирішення в окремих сферах та сегментах суспільних відносин. Водночас, рівень розвитку аграрного сектора завжди виступав і продовжує виступати визначальним чинником економічної та суспільно-політичної стабільності суспільства. Будучи одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки країни, аграрний сектор має величезний потенціал і володіє суттєвими резервами. Саме аграрний сектор економіки країни у вирішальній мірі визначає соціально-економічні умови життя людей і є споживачем великих обсягів матеріально-технічних ресурсів. Але, разом із тим, для нього характерний високий ступінь ризику, пов'язаний, насамперед, з непередбачуваністю кліматичних умов. Тому проблема трансформації аграрного сектора на засадах сталого розвитку є актуальним питанням сьогодення. Сталий розвиток аграрного сектора необхідно розглядати як складову ширших за масштабом наукових і практичних проблем. Сталому розвитку, як і будь-якій системі вищого рівня, притаманні загальні риси системи в цілому, а також особливості, що характеризують своєрідність та необхідність досліджень з урахуванням особливостей і аграрного сектора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поглиблено аналізують теоретичні й практичні проблеми сталого розвитку аграрного сектора О.М. Бородіна, Є.М. Борщук, Б.В. Буркинський, З.В. Герасимчук, Б.Г. Данилишин, В.І. Данилова-Данільяна, В.А. Іванов, Ю.М. Лопатинський, Н.А. Мікула, О.Л. Попова, І.В. Прокопа, В.Н. Степанов, В.М. Трегобчук, С.К. Харчіков, О.В. Шубравська та інші.

Метою даної статті є узагальнення теоретичних положень щодо суті поняття «сталий розвиток», визначення його застосування стосовно аграрного сектора, окреслення сукупності факторів, що впливають на нього.

Основні результати дослідження.

Теорія сталого розвитку протягом останніх десятиліть набула великої популярності. На зміну теорії економічного зростання прийшла концепція сталого розвитку. Нині в науковій літературі існує безліч визначень терміну «сталий розвиток» (англ. – *sustainable development*). Така ситуація спричинена щонайменше двома факторами: складністю поняття, що включає в собі економічні, екологічні, соціальні та інші аспекти розвитку людства, та розбіжністю поглядів вчених, підприємців і політиків.

Щоб краще зрозуміти термін можна поділивши його на дві складові. Симбіоз термінів «сталий» та «розвиток» дозволяє посилити зв'язок упорядкованих змін системи світового господарства з врахуванням інтеграції різних за характером цілей (економічних, екологічних, соціальних), територій (окремого населеного пункту, регіону, держави, континенту, планети), часу (теперішня та майбутня генерації). Ці складові мають велике значення, оскільки різносторонньо забезпечують життєдіяльність і потреби окремого індивідуума та людства в цілому. Суспільний прогрес, в свою чергу, можливий у випадку інтегрованої реалізації згаданих складових [8, с. 35]. Отже, під сталим суспільним розвитком розуміють лише ті зміни, які відповідають інтересам більшості громадян, сприяючи підвищенню якості їх життя, у тому числі зростанню людських можливостей і безпеки, та дозволяють з упевненістю дивитись у майбутнє.

Історично термін «сталий розвиток», в першу чергу, пов'язували з його екологічною складовою. Сутність одного з найбільш ранніх визначень полягала у тому, що кожне покоління має право на певний відсоток природного капіталу, але основна частина цього капіталу повинна бути передана наступному поколінню недоторканою. Міжнародна комісія з навколишнього середовища та розвитку в 1987 році розглядала сталий розвиток як такий розвиток, який задовольняє потреби

теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби, тобто охоплює дві ключові складові:

1) потреби, зокрема потреби, необхідні для існування найбідніших верств населення, котрі повинні бути предметом першочергового пріоритету;

2) обмеження, обумовлені станом технології й організацією суспільства, з врахуванням здатності навколишнього середовища задовольняти як нинішні, так майбутні потреби [6, с. 12].

Виходячи з даного визначення можемо сфокусувати свій погляд на два основні аспекти, а саме на те, що повинне залишитися сталим, та на те, що повинне змінитися. Виходячи з сутності сталого розвитку збереженню підлягає ріст можливості задоволення потреб людства як сьогодні, так і в майбутньому. Змінними, в свою чергу, повинні бути такі процеси як: експлуатація ресурсів, спрямованість інвестицій, якість управління та технологічне удосконалення.

Інші визначення терміну «сталий розвиток» розкривають його не лише з точки зору екологічної складової, а й з урахуванням впливу економічних, соціальних та інших факторів. Так, у широкому значенні сталий розвиток тлумачиться як процес, що характеризує новий тип існування та розвитку світової спільноти, заснований на радикальних змінах історично сформованих орієнтирів у всіх практично параметрах буття: економічних, соціальних, екологічних, культурологічних та інших [4].

Світова економічна наука та накопичений досвід розвитку високорозвинених суспільних формацій констатують гостру необхідність цілеспрямованого й обгрунтованого поступу на шляху забезпечення сталості. Концепція сталого розвитку має на меті гармонізувати зростання економічних, екологічних та соціальних параметрів. Чи не найбільшою мірою потребує сталості аграрний сектор, котрий являє собою особливе, специфічне середовище життя та підприємницької діяльності.

У визначеннях сталого розвитку в контексті аграрного розвитку, сформульованих у матеріалах сесії Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) в Римі в 1996 році, зазначається, що головним завданням Програми сталого сільського господарства та сільського розвитку є підвищення рівня виробництва продуктів харчування та забезпечення продовольчої безпеки. Для вирішення цього завдання необхідно підтримувати освітні ініціативи, стимулювати використання економічних інновацій і сприяти розвитку нових технологій, забезпечуючи у такий спосіб стабільний доступ до продуктів харчування, відповідно до потреби людини в поживних елементах; доступ до них для бідних груп; розвиток товарного виробництва; скорочення безробіття та підвищення рівня доходів в цілях боротьби з бідністю; управління природними ресурсами та захист навколишнього середовища [1].

Український науковець О.Л. Попова розглядає сталий розвиток в контексті розвитку агросфери та визначає його як системні, орієнтовані на інтереси і потенціал людини, соціуму й суспільства загалом адаптивні за природою та якісні за суттю цілеспрямовані зміни, що супроводжуються підвищенням еколого-економічної ефективності, соціально-економічної прогресивності та екологічної стійкості як щодо попередніх інваріантних станів, так щодо досягнення раціональних моделей сталості на різних етапах еволюційного розвитку [9]. Викладене дозволяє зробити висновки, що сталий розвиток аграрного сектора варто розглядати як здатність суб'єктів господарювання безперервно та динамічно підтримувати раціональну пропорційність між чинниками відтворення та необхідні темпи його розвитку в умовах невизначеності та мінливості зовнішнього середовища з метою постійного задоволення потреб населення у продуктах харчування і товарах народного споживання, що виробляються з сільськогосподарської сировини як в теперішньому часі, так і в майбутньому, враховуючи при цьому відповідальність щодо створення необхідних соціальних умов і попередження забруднення навколишнього середовища.

Отже, на шляху до сталого розвитку аграрного сектору, ґрунтуючись на трьох складових (економічній, екологічній та соціальній), є необхідність досягнення балансу між соціальними, екологічними затратами при економічно вигідній господарській діяльності. Соціальні затрати, у свою чергу, спрямовані на досягнення певних матеріальних і нематеріальних благ. Екологічні затрати мають на меті недопущення забруднення навколишнього середовища та вимагають переходу від невідновлювальних до відновлювальних ресурсів, запровадження технологічних процесів, які б мали мінімальний негативний вплив на довкілля.

Зважаючи на різноманітність тлумачення поняття сталого розвитку аграрного сектора, його суть можна трактувати через призму комплексного узагальнення таких його складових як: сталий економічний розвиток, сталий екологічний розвиток та сталий соціальний розвиток. Поняття сталого розвитку аграрного сектору в цілому нерозривно пов'язано із зростанням таких чинників, як: виробництво продуктів харчування, раціональне використання економічних та інтелектуальних ресурсів, підвищення якості життя сільського населення, збалансоване використання природних ресурсів. Тісний взаємозв'язок складових сталого розвитку аграрного сектора висвітлений на рисунку.

Основними критеріями сталого розвитку є зростання обсягів виробництва безпечних продуктів харчування з метою задоволення потреб у них населення, забезпечення економічної ефективності виробництва, котра дасть можливість стимулювати розширене відтворення. Соціальна складова сталого розвитку включає підвищення рівня і якості життя селян, стабілізацію демографічних та міграційних процесів.

Рис. Взаємозв'язок складових сталого розвитку аграрного сектора

Примітка. Удосконалено автором на основі [3]

Аграрне виробництво характеризується великою залежністю від природно-кліматичних умов, використанням землі як обмеженого ресурсу, слабким розвитком інфраструктури, низьким рівнем оплати праці та недостатнім захистом від ризиків тощо. Сукупність таких факторів спричиняє меншу стійкість аграрного сектора в порівнянні з іншими секторами національного господарства. Також цю думку підтверджує і те, що земля є обмеженим ресурсом з різними вихідними характеристиками, що створюють різні потенційні можливості виробництва продукції на одиницю затрачених ресурсів. Виходячи з різноманіття діючих на аграрний сектор факторів, їх умовно можна поділити на дві групи: зовнішні та внутрішні.

Визначальну роль у формуванні сталого розвитку аграрного сектора відіграють такі зовнішні фактори: доступність ресурсів; конкурентне середовище; розвиненість внутрішнього попиту; державна підтримка; умови міжгалузевого обміну; масштаби та розвиненість ринків збуту; інституційне середовище; державна науково-технічна політика; інвестиційний клімат; цінова і податкова політика; природні умови; стан навколишнього середовища та природних ресурсів;

коопераційно-інтеграційні зв'язки в агропродовольчій системі; соціальний розвиток села; зовнішньоекономічні умови.

Дана група факторів є однією із найважливіших умов функціонування аграрного сектора, зокрема тому що прямо впливає на ефективність діяльності суб'єктів господарської діяльності та регулює внутрішні чинники стимулюючи або стримуючи їх.

Вплив внутрішніх чинників більшою мірою залежить від управлінського фактора, а саме: наявністю висококваліфікованих керівників, які здатні приймати оптимальні управлінські рішення, використовуючи кращі світові надбання, сучасні технології для того щоб модернізувати і диверсифікувати виробництво, ефективно використовувати ресурсний потенціал, адаптуватися до мінливих умов зовнішнього середовища. На сталий розвиток аграрного сектора також впливають і такі внутрішні фактори як розміщення, спеціалізація та концентрація сільськогосподарського виробництва; потенціал економічних та інтелектуальних ресурсів; внутрішня інфраструктура; якість і конкурентоспроможність продукції; організаційно-господарські форми підприємства; організація виробництва й управління; інвестиційно-інноваційна активність; облік і реагування на коливання попиту, пропозиції та цін на ринку; наявність резерву потужностей, ресурсів, сільськогосподарської сировини; мотивація праці [9, с. 16-18].

Варто зазначити, що аграрний сектор як складна виробнича система буде функціонувати стійко, якщо всі фактори виробництва будуть збалансовані, якщо соціально-економічна й аграрна політика супроводжується правовим і фінансовим забезпеченням. З іншого боку, система буде нестійкою, якщо чинники виробництва залишатимуться розбалансованими, а рівень використання ресурсного потенціалу невисоким.

Загальний кінцевий результат функціонування підприємницьких структур як системи виробничих інституцій агросектору при цьому проектується на перспективу, уособлюючи стабільність національної продовольчої безпеки та стабільне утримання висококонкурентних позицій на глобальному ринку.

У цьому контексті основним важелем сталою розвитку аграрного сектору є конкурентоспроможність. Вона передбачає створення системи стандартів якості продуктів харчування. Підприємства, що випускають неконкурентоспроможну продукцію, використовують застарілі технологічні процеси не матимуть успіху в довготривалій перспективі [5, с. 239-242]. Тому їх слід перепрофілювати згідно кращих світових традицій у підприємства з використанням новітніх технологій, надавати інвестиційну підтримку, а також розвивати систему страхування та запроваджувати стимулювання випуску екологічно безпечної сертифікованої продукції, яка б відповідала світовим стандартам.

Практична реалізація концепції сталою розвитку аграрного сектору потребує визначення пріоритетів, котрі б враховували економічні інтереси з позицій соціальної та екологічної відповідальності суб'єктів господарської діяльності. В даному контексті можна виділити такі пріоритети:

- формування взаємопов'язаного, комплексного підходу на шляху до економічного, екологічного та соціального розвитку;
- запровадження раціонального та екологічно безпечною землекористування. Дане поняття охоплює багато аспектів, таких як: охорона та відтворення родючості, збільшення гумусу, дотримання технологічних особливостей обробки ґрунту, зниження забруднення нітратами, пестицидами, важкими металами та іншими шкідливими речовинами, які потрапляють у ґрунт;
- природно-просторова організація використання ресурсів, яка має на меті забезпечити належні умови для раціонального використання потенційних ресурсних можливостей без порушення екологічної рівноваги для окремих адміністративно-територіальних одиниць та держави загалом;
- оптимальне поєднання приватних інтересів із суспільними в сфері відтворення природних ресурсів [2, с. 135-141].

Водночас, наявність багатьох пріоритетів зумовлює необхідність дотримання системного підходу у їхній реалізації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, в умовах негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище концепція сталою розвитку набула першочергового значення. Перед людством нависла загроза: або суспільство почне вести екологічно безпечне господарювання, або екологічні проблеми з кожним роком будуть загострюватися та, як результат, відбуватимуться непоправні зрушення в природних ландшафтах, екосистемах. Рекреативні можливості довкілля повинні враховуватися при формуванні будь-якого соціально-економічного розвитку. Проведений аналіз дозволяє зробити висновки, що сталий розвиток досягається, якщо протягом тривалого часу забезпечується в єдності та взаємодії відтворення виробничого потенціалу, людських ресурсів та природного середовища. Вирішальну роль у сталості аграрного сектору та його окремих галузей є врахування та коригування впливів зовнішніх та внутрішніх факторів. Особливо це стосується аграрного сектора економіки, безпосередньо пов'язаного із використанням природних ресурсів.

Література.

1. Promoting Sustainable Agriculture and rural development: Agenda 21 Chapter 14. Rome: FAO, 1996.
2. Буркинський Б.В. Економіко-екологічні основи регіонального природопольовання і розвитку // ІПРЭИ НАН України. / Б.В. Буркинський, В.Н. Степанов, С.К. Харичков. – Одеса : Фенікс, 2005. – 575 с.
3. Иванов В.А. Методологические основы устойчивого развития аграрного сектора / В.А. Иванов, А.С. Пономарева // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2011. – Вып. 4(16) – С. 109–121.
4. Итоговый документ Конференции ООН по устойчивому развитию «Рио+20» «Будущее, которого мы хотим» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : www.uncsd2012.org/thefuturewewant.html. – Назва з екрана.
5. Мікула Н.А. Факторні впливи на сталий розвиток сільських територій прикордонних регіонів / Н.А. Мікула, С.І. Шахраюк-Онофрей // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. – 2013. – Вип. 1. – С. 237–246.
6. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР): пер. с англ. – М. : Прогресс, 1989. – 376 с.
7. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / О.Л. Попова // НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. – К., 2009. – 352 с.
8. Попова О.Л. Теоретичні основи стійкого розвитку агросфери та формування адекватної української стратегії / О.Л. Попова // Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства УААН». – 2010. Випуск 3. – С. 18–27.
9. Шубравська О.В. Чинники та індикатори сталою розвитку агросфери / О.В. Шубравська // Економіка АПК. – 2005. – № 12. – С. 15–20.

References.

1. FAO (1996), Promoting Sustainable Agriculture and rural development, FAO, Rome, Italy.
2. Burkynskiy, B.V. Stepanov, V.N. and Kharychov, S.K. (2005), Ekonomiko-ekologicheskyye osnovy rehyonal'noho pryrodopol'zovanya y razvytyia [Economic and environmental pillars of regional nature management and developing], YPREY NAN Ukrainy, Odessa, Ukraine.
3. Yvanov, V.A. and Ponomareva, A.S. (2011), "Methodological basis for sustainable development of the agricultural sector", Ekonomicheskyye y sotsyal'nye peremeny: fakty, tendentsyy, prohoz, vol. 4(16), pp. 109–121.
4. UN Conference on Sustainable Development (2014), "The outcome document of the UN Conference on Sustainable Development "Rio + 20" "The future we want", available at: www.uncsd2012.org/thefuturewewant.html (Accessed 21 Oct 2014).
5. Mikula, N.A. and Shakhraiuk-Onofrej, S.I. (2013), "Factor impacts on sustainable development of rural border regions", Naukovyj visnyk Bukovyns'koho derzhavnoho finansovo-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 1, pp. 237–246.
6. MKOSR (1989), Nashe obscheye budushee: Doklad Mezhdunarodnoj komysyy po okruzhaiuschej srede y razvytyiu [Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development], Prohress, Moscow, Russia.
7. Popova, O.L. (2009), Stalyj rozvytok ahrosfery Ukrainy: polityka i mekhanizmy [Sustainable development agrosphere Ukraine: policy and mechanisms], In-t ekon. ta prohozuv. NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
8. Popova, O.L. (2010), "Theoretical foundations of sustainable development and to establish an adequate agrosphere Ukrainian strategy", Zbirnyk naukovykh prats' NNTs «Instytut zemlerobstva UAAN», vol. 3, pp. 18–27.
9. Shubravs'ka, O.V. (2005), "Factors and indicators of sustainable development agrosphere", Ekonomika APK, vol. 12, pp. 15–20.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"